

STUDIE

ČESKÁ KOLONIE VE FRANCII ZA VELKÉ VÁLKY A PO NÍ

JAROSLAV VACULÍK

Based on the study of archival sources, the author describes the activities of the Czechoslovak colony in France during the Great War and in the interwar period.

Key words: France; Czechs and Slovaks; the Great War; post-war period.

Příspěvek francouzských Čechů prvnímu odboji již přiblížil náš přední znalec dějin této české minority Stanislav Brouček z Etnologického ústavu AV ČR.¹ Ze starších prací nelze pominout studii Václava Vojtěcha publikovanou ve druhé polovině 20. let 20. století v časopisu *Naše revoluce*.² Z drobnějších prací připomínáme alespoň stať Jany Poddané ve sborníku archivních pracovníků.³

V předvečer světové války vzniklo v Paříži Sdružení českých spolků. Na spolupráci se dohodly dva hlavní české spolky, a to Sokol a Československý dělnický spolek Rovnost, ve kterém předsedal za svého pobytu ve Francii také Edvard Beneš. Centrální český výbor ale nebyl schopen rozvinout rozsáhlejší činnost. Navíc mnoho Čechů nebylo členy žádného českého spolku.

Shodou okolností se právě v den přerušení rakousko-ruských diplomatických vztahů 25. července 1914 konaly schůze pařížských spolků Sokol a Rovnost, jejichž členové se postavili proti Rakousko-Uhersku. Druhého dne Češi manifestovali na náměstí Svornosti, odkud pokračovali před rakousko-uherské vyslanectví, kde strhli vlajku mocnářství. Zdejší Češi nabídli své služby francouzské vládě a armádě. Čechům hrozilo jakožto rakouským občanům nebezpečí internace v táborech pro cizince z nepřátelských států. Zároveň Češi obdrželi povolávací rozkazy od rakousko-uherského vyslanectví. Dne 9. srpna 1914 proběhla schůze pařížské kolonie, která zvolila výbor v čele s dobrým řečníkem a organizátorem Josefem Hoffmannem-Krátkým. Ve výboru byli také zástupci Sokola a Rovnosti. Výbor vyzval krajany, aby nevstupovali do řad nepřátel Francie a aby se přihlásili do francouzské armády. Dne 22. srpna 1914 proběhl odvod Čechů do Cizinecké legie. Výbor vyzval Sokol a Rovnost, aby odevzdaly svůj majetek do fondu na podporu rodin dobrovolníků. Bylo odvedeno na 300 mužů, kteří odjeli do Bayonne, kde utvořili rotu Nazdar.⁴

Výbor kolonie se rozdělil na dva podvýbory: politický a hospodářský, který mj. vyplácel podpory rodinám dobrovolníků a nezvěstných. Na žádost výboru ministerstvo vnitra vydalo nařízení, které zaručovalo cizincům českého původu stejné zacházení jako příslušníkům spřátelených států. Výbor vydával Čechům potvrzení o české národnosti, které jim zaručovalo ochranu

¹ BROUČEK, S.: *Češi a Slováci ve Francii a první světová válka*. In: *Slováci v zahraničí*, sv. 14/1988, s. 66–87; TÝŽ: *K druhému břehu. Češi v prostředí francouzské společnosti 1862–1918*. Praha 2007.

² VOJTĚCH, V.: *Česká kolonie pařížská v našem odboji*. In: *Naše revoluce* 4, 1926–27, s. 1–37 a 178–225.

³ PODDANÁ, J.: *Sdružení československých dobrovolníků ve Francii a jeho dlouholetý předseda prof. Josef Fišara*. In: *České archivy a prameny k dějinám zahraničních Čechů*. Praha 2007, s. 55–60.

⁴ VOJTĚCH, V.: c. d., s. 20.

a propuštění z internačních táborů. Ministerstvo spravedlnosti vyloučilo ze sekvestrace majetek francouzských Čechů.

Valné shromáždění kolonie 14. října 1914 vedlo k odvolání Josefa Hoffmanna a volbě Josefa Čapka. Organizace pařížských Čechů přijala název Výbor českých kolonií a dobrovolníků v Paříži. Výbor musel bojovat s různými vzdorovými Hoffmannových stoupenců. V lednu 1915 psala česká kolonie v Bordeaux pařížské kolonii, že „hlavní podmínkou jest a bude rovnost a ne ta česká!!!, kde každý tábor jinam a jeden druhého se hledí zbavit“.⁵ Londýnský český výbor psal do Paříže: „spoutaný, v krizi se nacházející národ český prosebně obrací k nebi svůj strhaný zrak, který volá: Smiřte se!!!“⁶

Dne 28. ledna 1915 se sešel v Paříži sjezd českých zahraničních kolonií za účasti delegátů z Paříže, Londýna a Moskvy. Byl založen Český zahraniční výbor, tiskovým orgánem byl časopis *L'Indépendance tchéque*. Vyzval k zakládání spolků všude, kde žijí Češi. Tyto spolky se měly spojit do zemských organizací a teprve pak se měly soustředit do Národní rady českých zemí (NRČZ): „Chceme pracovat pro své krajany, ve prospěch národní věci. Válka zastihla nás Čechy opět nepřipravené... nepodařilo se ani některým našim vůdcům dostati se včas za hranice – a ti, kteří dnes za hranicemi jsou (ve Švýcarsku) jsou bez prostředků finančních... Chceme pro národ vykonat dobro a toto dobro má však úhlavní nepřátele z rakouské strany.“⁷

Pařížská kolonie usilovala o spojení s ostatními českými koloniemi v celém světě. V průběhu války se jí podařilo navázat kontakty s pěti českými spolky ve Švýcarsku, třemi v Rusku a Británii, dvěma v Itálii a po jednom v USA, Kanadě, Argentině a Rumunsku. Tyto spolky zasílaly pařížské kolonii peníze na podporu rodin dobrovolníků nebo žádaly o zaslání jejich stanov, aby je mohly aplikovat na své poměry.⁸

Valná hromada pařížské kolonie 21. února 1915 zvolila nový výbor v čele s Josefem Čapkem, místopředsedou se stal A. Veselý z Dělnického spolku Rovnost. List *L'Indépendance tchéque* vedený carofilsky orientovaným redaktorem Vílušem Crkalem byl nahrazen 1. května 1915 revue *La Nation tchéque* redigovanou prof. Ernestem Denisem. V srpnu 1915 začal vycházet český měsíčník *Československá samostatnost* s podtitulem *Orgán politické emigrace za řízení dr. Lva Sychravy*.

Pařížská kolonie pečovala také o příslušníky setniny Nazdar, kterým zasílala prádlo, potraviny a peníze. V bitvě u Arrasu v květnu 1915 došlo k obrovským ztrátám, protože zálohy nepřišly včas. Výbor kolonie se staral nejen o dobrovolníky, ale i o nezaměstnané, internované, založil pokladnu pro raněné dobrovolníky a vystavoval potvrzení o české národnosti.

Na valné hromadě kolonie v říjnu 1915 se předsedou kolonie stal malíř František Kupka. V listopadu 1915 vyšel manifest Českého zahraničního výboru podepsaný poslanci Masarykem, Dürichem a zástupci čtyř českých kolonií. V roce 1916 byl přejmenován na Národní radu československou (NRČS). Česká kolonie v Paříži se zřekla ve prospěch NRČS politických a vojenských záležitostí a věnovala se propagaci české věci. Vznikl podpůrný spolek *Přátelé Čechů ve Francii*, založený několika členy české kolonie. Cílem byla podpora dobrovolníků a jejich rodin.⁹ Také Česká kolonie v Paříži uváděla, že „trvalým úkolem pařížského spolku je starost o ty, kteří jsou ještě na frontě a o jejich rodiny, vdovy a sirotky“.¹⁰ Druhým sociálním úkolem byla péče o členy, jež se ocitli v tísní.

⁵ Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv (VHA), f. Česká kolonie ve Francii, k. 2, 28. 1. 1915.

⁶ Tamtéž, k. 3, 5. 2. 1915.

⁷ Tamtéž, k. 2, jednatel NRČZ Antonín Veselý, 18. 2. 1915.

⁸ Tamtéž, k. 4.

⁹ Tamtéž, k. 2, *Přátelé Čechů* výboru kolonie 4. 11. 1915.

¹⁰ Tamtéž, k. 3, 5. 11. 1915.

Do Paříže přijížděli zástupci druhých českých kolonií. Jedním z nich byl Svaz československých spolků na Rusi. Pařížská kolonie vyslovila roku 1917 radost nad tím, že byl zdárně usmířen spor mezi petrohradskými a kyjevskými Čechy: „Za vlastizrádné se musí prohlásit jednání spolku, který chce šířit nešvar a rozkol do našich řad. My zde těžko chápeme, jak se mohl objevit v Moskvě časopis, který brojil proti Masarykovi. My zde máme plnou důvěru ve zdar tohoto našeho nadšení a poctivé práce“.¹¹ Zároveň kolonie v Paříži se distancovala od osob, které přijely z Francie do Ruska, jmenovitě Josefa Düricha, Víluše Crkala a Ivana Štafla.

Ideální nebyla ani situace ve francouzských českých koloniích. Dle zprávy české obce v Bordeaux bylo v tomto městě dvacet Čechů: „z těchto jich je sedm špatných, kteří okolí obtěžují a nic nepodporují, co je naše“.¹² O měsíc později psala Česká kolonie v Bordeaux do Paříže: „Samá konkurenční zášť. Jeden druhého strašil, že je to pro Čechy a ne pro Moravany, a i politicky to vysvětlovali, aby se jeden druhého zbavil co konkurenta... Nejhorší byl asi Kramer, který ač uvědomělý, je velký sobec. Aby nám nemohl škodit, udělal jsem jej předsedou. A jest to velmi dobré“.¹³ Česká obec v Bordeaux si stěžovala Paříži: „My Češi máme po čertech mnoho přesvědčení, stran, rozumu a závisti... Jsme národ žebráků“.¹⁴

Pařížská kolonie uzavřela v roce 1917 dohodu s Národní radou, která se týkala rozdělení kompetencí, zejména při mobilizaci Čechů: „Do československé armády vstoupí všichni zdraví, schopní a politicky bezúhonní Češi a Slováci. Národní rada provede mobilizaci odvodními výbory, jež budou složeny ze zástupců Národní rady, generálního štábu, vojenského lékaře a Čechů a Slováků jako svědků. Zřízena bude konzulární kancelář Národní rady (NR), provede ankety a bude vystavovat průkazy s potvrzením, z jakého důvodu byli zproštěni vojenské služby. Česká kolonie se soustředí na výchovu k národnímu cítění, šíření znalostí o československém národě, podporu nemajetných členů“.¹⁵ K náboru mezi zajatci mohli přijmout osoby vybrané z československého vojska nebo českých občanů ve Francii.¹⁶ Národní rada vydala pokyny pro udělení odkladu prezenční služby.¹⁷ Zároveň NR sdělila, že nemůže přispívat na administrativní výdaje kolonie, ale je ochotna do pokladny dobrovolníků, vdov a sirotků „dle Vaší potřeby čas od času pomoci mimořádným příspěvkem“.¹⁸

Pařížská kolonie uváděla v říjnu 1918, že „pařížské nemocnice jsou plny našich věrných z posledního útoku u Vouziers. Jsou šťastni, přijde-li je někdo navštívit a porozprávět s nimi“.¹⁹ Kancelář legií ministerstva národní obrany nabídl Československé kolonii v Paříži, že bude vyplácet měsíční podpory rodinám pozůstalých a invalidům z legií.²⁰

Poválečné období bylo ve znamení reemigrace francouzských Čechů, zejména z departementů, které byly postiženy boji s Němci. Češi z Janin-Terrenoire se v červnu 1920 obrátili na československé ministerstvo zahraničních věcí (MZV) s žádostí o bezplatný návrat do ČSR „k trvalému vrácení a znovuzřízení svých rodinných krbů“.²¹ Šlo o horníky, kteří se před válkou usadili v severní Francii. Od počátku roku 1919 žádali o odškodnění za značný majetek a reemigraci

¹¹ Tamtéž, k. 4, kolonie Paříž Svazu čs. spolků na Rusi 3. 1. 1917.

¹² Tamtéž, k. 2, Česká obec Bordeaux výboru Paříž 4. 2. 1917.

¹³ Tamtéž, jednatel Jan Koláček z Bordeaux Crkalovi do Paříže 9. 3. 1917.

¹⁴ Tamtéž, výbor české kolonie Bordeaux A. Veselému do Paříže 9. 1. 1918.

¹⁵ Tamtéž, dohoda o spolupráci mezi NR a výborem kolonie.

¹⁶ Tamtéž, NR výboru kolonie 21. 1. 1918.

¹⁷ Tamtéž, NR výboru kolonie 1. 6. 1918.

¹⁸ Tamtéž, E. Beneš výboru kolonie 8. 6. 1918.

¹⁹ Tamtéž, k. 4, 29. 10. 1918.

²⁰ Tamtéž, Kancelář legií Československé kolonii Paříž 11. 10. 1919.

²¹ Národní archiv (NA), f. Ministerstvo vnitra – stará registratura (MV-SR), k. 244, dopis MZV 8. 6. 1920.

na státní útraty. Ale stanovisko československého vyslanectví v Paříži bylo odmítavé, neboť „vyslanectví nemohlo po nabytých zkušenostech pokračovat v praxi z roku 1919, kdy stačily jakékoliv platné důvody, ba i pouhá okolnost, že žadatel byl bývalým legionářem, aby bylo přistoupeno k bezplatné repatriaci.“²² Podle generálního konzula ČSR v Paříži byli horníci o reemigračních vlcích uvědoměni, ale většina z nich reemigraci odmítla dokud neobdrží náhradu za zanechaný majetek v severní Francii: „Další hromadné repatriace jsou nepřípustny a vydávání sebemenších podpor má být omezeno na striktní minimum“.²³ Horníků se zastal časopis Český vystěhovalec s tím, že „byli vyhnáni z bytů, nábytek zničen a internováni v zajateckých táborech jako příslušníci Rakousko-Uherska. Po dvou měsících propuštění na žádost české kolonie v Paříži.“²⁴ Také vojáci Cizinecké legie si stěžovali na kruté zacházení, nezdravé podnebí, nedostatek oděvu a obuvi, špatnou stravu, epidemie a nedostatečné nemocniční poměry.²⁵

Československá kolonie v Paříži měla po válce 2200 členů. Ve výboru kolonie byly zastoupeny všechny české pařížské spolky, jako Spolek bývalých československých dobrovolníků, Sokol, Rovnost, Sdružení československého studentstva. Kolonie vydávala měsíčník Pařížský Čechoslovák a pořádala pro děti českých rodičů kurzy českého jazyka, večerní kurzy francouzského jazyka pro české dělníky, přednášky, kurzy a výuku tance a plesy. Zřídila knihovnu a společnou čítárnu novin a časopisů.²⁶ Kolonie zřídila českou doplňovací školu, kde české děti byly 1-2x týdně vyučovány češtině, vlastivědě a občanské nauce.²⁷

V roce 1924 působilo ve Francii patnáct československých spolků, a to Ústřední rada československých sdružení ve Francii, Sdružení bývalých československých dobrovolníků ve Francii, Sokol Paříž, Československý dělnický spolek Rovnost, Spolek československých zahradníků, Havlíček Mericourt sons Lens (departement Pas de Calais), Komenský Merlebach (Moselle), Vlast Strasbourg, Československý podpůrný a vzdělávací spolek Barlin (Nord), Československý vystěhovalec Fonquieres–Les–Lens (Pas de Calais), Československý vzájemný podpůrný spolek v Remeši (Marne), Pokrok Lens (Pas de Calais), Beseda Vandin le Vieil (Pas de Calais), Československý přítel Montient en Gohelle (Pas de Calais), Vzdělávací Spolek J. A. Komenský L'Hôpital (Moselle).²⁸ Kolonie ovšem neměly dostatek finančních prostředků a omezily se na opatrování míst osobám bez práce, např. kuchářkám, služkám či hudebníkům.²⁹

Postupně rostl počet československých emigrantů do Francie. V roce 1923 bylo vydáno 5912 vystěhovaleckých pasů.³⁰ Generální konzulát upozorňoval na skutečnost, že dosud nebyla s Francií uzavřena úmluva o bezplatném nemocničním ošetření. Varoval dělníky, kteří se domnívali, že v Paříži dostanou snadno práci, že jsou na velkém omylu.³¹

Podle předsedy Zemského ústředního úřadu práce v Praze Karla Kamínka bylo svatou povinností státu zasahovati do vystěhovalectví: „Vystěhovalectví musí být regulováno, aby nám nebyly odváděny zapracované odborné síly exportních odvětví, jichž by byl doma nedostatek, např. ve stavebnictví.“³² Konstatoval, že jediným státem, kde můžeme umístit část našeho přebytku

²² Tamtéž, generální konzul v Paříži MZV 9. 6. 1920.

²³ Tamtéž.

²⁴ Český vystěhovalec, 1920, č. 15, s. 1.

²⁵ Slovenský národní archiv, f. Pozemková reforma, k. 800, ministr s plnou mocí županům 19. 1. 1923.

²⁶ Naše zahraničí, 2, 1920, s. 131–140.

²⁷ Tamtéž, 3, 1921, s. 84.

²⁸ NA, f. Ministerstvo sociální péče (MSP), k. 3797, vyslanectví Paříž. MSP 15. 10. 1924.

²⁹ Tamtéž, k. 3885, konzulát v Le Havre generálnímu konzulátu ČSR 19. 12. 1924.

³⁰ Tamtéž, Generální konzulát Paříž MZV 5. 2. 1924.

³¹ Tamtéž, k. 3885, Generální konzulát Paříž MSP 13. 1. 1925.

³² Sociální revue, 6, 1921, s. 91.

zemědělského dělnictva ze Slovenska, je Francie. Československé vystěhovalectví do Francie se opíralo o mezistátní smlouvu, která byla podepsána počátkem roku 1920. Hlavními zásadami této smlouvy byly: nástupní mzda jako u domácích dělníků, stejné rekreace, dohled nad dodržováním smluv. Žádosti o československé dělníky musely být ověřovány příslušným francouzským úřadem práce. Francouzská administrativa měla v Praze svého zástupce, který měl právo odmítnout nebo přijmout najaté osoby. V zastoupení francouzských podnikatelů podepisoval všechny smlouvy. Hromadné najímání začalo již v roce 1920. Koncem roku 1921 přijeli do Prahy zástupci francouzského ministerstva práce a stavebních podnikatelů a vyjednali s ministerstvem sociální péče (MSP) počty dalších najímaných, což bylo svěřeno Zemskému ústřednímu úřadu práce v Praze. Šlo hlavně o stavební dělníky pro restauraci válkou zpusťšených území. V roce 1922 bylo ve Francii umístěno 805 osob, z toho 694 do stavebnictví. V dalším roce 1923 bylo umístěno 909 osob, z toho zejména 538 horníků. K velkému rozmachu došlo v roce 1924, kdy bylo umístěno 4301 dělníků, z toho 1887 (43 %) bylo horníků, 1620 (37 %) kovodělníků a 829 (12 %) cukrovarníků. Od roku 1923 přibýlo také zemědělské dělnictvo. Jeho najímáním se zabýval Slovenský úřad práce pro zemědělské dělnictvo v Bratislavě, a to výlučně ze Slovenska. Hned v roce 1923 bylo najato a do Francie odesláno 3132 zemědělských dělníků, v roce 1924 již 5551.³³ Kromě toho řada francouzských firem najímala v ČSR dělníky přímo. Zatímco v roce 1922 pocházeli všichni najatí dělníci z Čech, v roce 1923 to bylo vedle 667 dělníků z Čech též 263 ze Slovenska a 6 z Moravy. Avšak v roce 1924 bylo najato 9796 dělníků z Čech, 997 z Moravy a Slezska, 1250 ze Slovenska a 338 z Podkarpatské Rusi. Uchazeči, kteří byli lékařem uznáni způsobilými, podepsali pracovní smlouvu. Pracovní úřady musely vydat pas během 48 hodin. Transporty do Francie odjížděly každou středu. Trasa vedla přes Plzeň, Cheb, Stuttgart a Strasbourg. Zemědělstí dělníci jeli z Bratislavy přes Rakousko a Švýcarsko. Všechny transporty směřovaly do Toulou u Nancy, kde byl průchozí tábor pro všechny transporty z východu. Zde byli dělníci znovu prohlédnuti lékařem, očkováni a obdrželi francouzskou identifikační kartu. Druhý den byli vypraveni do určených míst práce. V Praze dělníci obdrželi studenou stravu, teplou stravu obdrželi v Chebu a Toulou. Dělníci odjížděli zpravidla bez rodin. Ve smlouvě bylo uvedeno, zda podnikatel povoluje pozdější přistěhování rodiny. Zemědělstí dělníci byli roztroušeni na jednotlivých statcích. Průmysloví dělníci byli více soustředěni a tvořili v některých místech celé kolonie. Ubytování bylo většinou hromadné v prostorných ložnicích se společnými jídelnami a umývárny. Pro české děti byly zřizovány české doplňovací školy. Zatímco v prvních dvou letech byli najímáni pouze Češi a Slováci, od roku 1924 též sudetští a karpatscí Němci. Zemědělské dělnictvo tvořili muži i ženy, zatímco průmysloví dělníci byli především muži. Smlouvy byly uzavírány na 6 a 12 měsíců. Francouzská strava byla výživnější, obsahovala více masa, sýra a zeleniny. Výše úspor závisela na množství zkonsumovaného dobrého a levného vína. Sociální zákonodárství nebylo ve Francii na takové úrovni jako v ČSR. Osmihodinová pracovní doba byla jen v některých odvětvích, např. v hornictví. Srážky na penzijní připojištění a nemocenskou pokladnu činily 6 % mzdy.

Vystěhovalectví do Francie bylo v popředí zájmu českého tisku. Nová doba psala v roce 1926, že největší proud vystěhovalců směřuje do Francie, Kanady a Argentiny. Do Francie odjelo jen ve 3. čtvrtletí roku 1925 celkem 388 mužů od 20 do 24 let a 242 mužů od 25 do 29 let.³⁴ Národně-socialistické České slovo informovalo o pařížské poradě k přípravě 1. mezinárodního dělnického sjezdu k otázkám vystěhovalectví, který se konal v květnu 1926 v Londýně.³⁵ Selské slovo

³³ Tamtéž, s. 93.

³⁴ Nová doba, 25. 1. 1926.

³⁵ České slovo, 22. 1. 1926.

upozorňovalo, že „stát, odkud se lidé stěhují, je stále chudý“.³⁶ K tomu dodalo, že na rozdíl od Čechů se Němci a Židé nestěhují. Moravský cep varoval, že ve Francii nemocenské pojištění nebylo: „běda tomu, kdo churaví, nikdo se o něho nestará“.³⁷ Regionální noviny Stráž Pojizeří otiskly dopis o poměrech dělníků ve Francii: „když pracuje 10 hodin denně, vydělá 21 franků. Po zaplacení životních potřeb nezbyvá nic.“³⁸ Čeští dělníci z továrny na zpracování masa napsali komunistické Rovnosti: „Bydlíme v malých továrních bytech, lépe řečeno dírách, zamořených spoustou potkanů... Dřeme deset hodin denně.“³⁹ Duch času otiskl dopis dělníka pracujícího v dole na železnou rudu v Alsasku-Lotrinsku: „Takového národu lenivého a blbého jsem ještě neviděl. Francouz má zájem o práci, ale cizí rukou. Lidé jsou zde sprostí a špinaví, třeba celý měsíc chodí v jedné košili do práce i v neděli. Taky má jen jedny kalhoty, ve kterých pracuje na dole. Užasl jsem nad tou špinou a nepořádkem. Jak je rok dlouhý, podlahu neumyjí, ani nezametou.“⁴⁰ Nová doba psala o poměrech v obvodu československého konzulátu v Marseille, kde žily asi tři tisíce Čechů. České děti musely chodit do francouzské školy.⁴¹ Komunistická Svoboda informovala o rezoluci přijaté na schůzi českých a slovenských horníků 27. června 1926, která protestovala proti:

- „1) vývozu českých a slovenských dělníků do Francie, neboť to znamená vydati je nelidskému vykořisťování francouzským kapitálem;
- 2) dnešnímu kapitalistickému vládnímu režimu v ČSR;
- 3) daňové politice československé vlády;
- 4) uznat sovětské Rusko.“⁴²

Na počátku roku 1926 bylo 42 % českých emigrantů ve Francii usazeno v obvodu vicekonzulátu Lille, který zahrnoval departamenty Pas de Calais (13 305 Čechů), Nord (9462) a Ain (175). 90 % zdejších Čechů tvořili horníci a jejich rodiny, zbytek zemědělci, skláři, kovodělníci, zedníci a živnostníci. Velká část horníků přišla z Německa za tamní inflace v letech 1922–1923. Hmotné postavení dělníků nebylo příliš dobré, neboť rodina spotřebovala celou mzdu na jídlo a ošacení a v případě nemoci se octla v bídě. Na zahrádkách u každého domu pěstovali brambory a zeleninu. Úspory si ukládali nenároční Slováci a Rusíni. Lepší plat měli skláři. Členové 13 českých spolků se scházeli v českých hostincích. Děti navštěvovaly francouzské školy, francouzsky se vyjadřovaly snadněji než v českém jazyce.⁴³

Od konce roku 1927 byl francouzský pracovní trh již saturován. V souvislosti s tím se počet československých příslušníků v severní Francii snížil o třetinu.⁴⁴ Již v roce 1928 nebyl vydán vystěhovalecký pas osobám, které neměly řádnou smlouvu s francouzským zaměstnavatelem.⁴⁵

Postavení kolonistů, kteří hospodařili na statku za poloviční výtěžek úrody, nebylo záviděníhodné kvůli odlišnému způsobu hospodaření. Půda byla zpustlá, fundus instruktus špatný, dobytek v nedostatečném počtu. Kolonista musel mít v hotovosti nejméně tři tisíce franků.⁴⁶

Ještě před vypuknutím světové hospodářské krize přibylo do Francie v roce 1929 celkem 8500 československých průmyslových a zemědělských dělníků. Práci našli, zároveň se ale vrá-

³⁶ Selské slovo, 23. 1. 1926.

³⁷ Moravský cep, 12. 2. 1926.

³⁸ Stráž Pojizeří, 19. 2. 1926.

³⁹ Rovnost, 26. 3. 1926.

⁴⁰ Duch času, 14. 4. 1926.

⁴¹ Nová doba, 22. 4. 1926.

⁴² Svoboda, 3. 8. 1926.

⁴³ NA, f. MSP, k. 3887, vicekonzulát Lille za 1. a 2. čtvrtletí 1926.

⁴⁴ Vystěhovalecký zpravodaj, 1920, č. 4, s. 21.

⁴⁵ Tamtéž, s. 154.

⁴⁶ Tamtéž, 1921, s. 58–60.

tilo do ČSR 6240 osob.⁴⁷ Českoslovenští zaměstnanci byli ve Francii oblíbení a pracovali k plné spokojenosti. Kromě horníků pracoval menší počet krajanů v průmyslu sklářském, stavebnictví, průmyslu textilním, výrobě masových konzerv a při zpracování uzenářského zboží.⁴⁸

Českoslovenští emigranti do Francie byli také v popředí zájmu Československého ústavu zahraničního (ČÚZ). V říjnu 1929 navštívil Francii ředitel ČÚZ V. Tlapák. Ve své cestovní zprávě uvedl, že „Francie potřebuje cizí zaměstnance a naši rolníci by mohli ve Francii naléztí přiměřenou obživu jako dobří kolonisté a nájemci“.⁴⁹ Doporučoval, aby nejprve otec rodiny na konci zimy odešel do Francie jako zemědělský dělník a pracoval do podzimu na základě pracovní smlouvy. Ředitel Tlapák uvažoval i o problému asimilace krajanů: „Asimilace souvisí s kulturní vyspělostí, povoláním a rodinném stavu. Člověk inteligentní bude se asimilovat. Zemědělci jsou národně odolnější, nikoli dělníci v průmyslu a řemeslníci a lidé na místech odkázaní na hojný styk se společností.“

Emigrační ústav v Praze upozorňoval na neudržitelnost stavu, který zaručoval francouzské firmě Worm et Cie monopol na dopravu zemědělských dělníků do Francie. Monopolní postavení této firmy se zakládalo na mezistátní resortní dohodě z 13. dubna 1923. Emigrační ústav požadoval, aby československým dopravním firmám byla přiznána dopravní parita.⁵⁰ Pokud šlo o možnosti pronájmu zemědělských usedlostí ve Francii vyžadovala se, podle názoru Československé kolonie v Paříži, „naprostá nutnost vlastní praktické zkušenosti o místě, pracovních a životních podmínkách, způsobu obdělávání půdy a znalost nejdůležitějších francouzských zákonů“. Farmu si mohli pronajmout buď jako kolonisté, kdy se s majitelem dělili o výnos paritně, nebo jako nájemci.⁵¹

Ještě v roce 1930 byli ve Francii hledáni dělníci do sklářského, textilního a dřevařského průmyslu, do cihelen, kamenolomů, na pozemní stavby, zaměstnanci hotelů, krejčí a obuvníci.⁵² Ale již koncem roku se ukázalo, že nábor zemědělců v cizině úplně ustal a vyhlídky na umístění zemědělských dělníků nebyly. Také poptávky po průmyslových dělnících byly velmi chabé.⁵³

Největším krajaňským spolkem ve Francii byla Československá kolonie v Paříži. Působila jako dobročinný a podpůrný spolek, jehož předsedou byl advokát dr. O. Flanderka, místopředseda Francouzsko-československé obchodní komory v Paříži. Kolonie v roce 1930 otevřela denní stacionář pro nemocné příslušníky kolonie. Čestným předsedou kolonie byl československý vyslanec dr. Štefan Osuský.

Na počátku hospodářské krize zkrachovala v Paříži Banque Commerciale de Prague, což postihlo především krajanů, kteří přišli o své úspory, výtěžek několikaleté práce. Administrátorem banky byl tehdejší představitel Československé kolonie ve Francii František Švestka a banku doporučoval také konzulát. Ovšem ministr financí ČSR Engliš sanaci odmítl. Krajané tvrdili: „Byli to Češi, kteří nás okradli! Čeští inteligenti v Paříži jsou zloději a lumpové.“⁵⁴ Československá kolonie v Paříži zaslala v prosinci 1931 vládě ČSR rezoluci, ve které požadovala:

- „1) aby byla vyřízena žádost československé kolonie o odškodnění za ztráty, jež českoslovenští příslušníci ve Francii utrpěli úpadky bank;
- 2) ukončit jednání s Francií;
- a) možnosti převodu zaplacených penzijních příspěvků našich horníků;

⁴⁷ Tamtéž, s. 155; tamtéž, 1930, č. 12, s. 91.

⁴⁸ Tamtéž, 1930, s. 66.

⁴⁹ NA, f. Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy (MVZTV), k. 816, zpráva o cestě do Francie 17. 10. 1929.

⁵⁰ NA, f. MSP, k. 4013, Emigrační stav 1. 2. 1932.

⁵¹ Tamtéž, k. 4053, Československá kolonie Paříž MSP 14. 9. 1931.

⁵² Vystěhovalecký zpravodaj, 1930, č. 11, s. 82.

⁵³ NA, f. MSP, k. 3977, vystěhovalectví do Francie ve 4. čtvrtletí 1930.

⁵⁴ Právo lidu, 18. 2. 1931.

- b) zaručení našim vystěhovalcům stejných výhod při provádění zákona o sociálním pojištění;
  - c) zajištění právního nároku při uplatňování nároků na podporu v nezaměstnanosti;
  - d) aby našim příslušníkům při jejich návratu do Francie po vykonání prezenční služby v ČSR bylo automaticky přiznáno povolení pracovního pobytu;
- 3) žádáme o účinnou podporu pro naše kulturní potřeby, zejména při žádostech o zřizování československých škol a jednotlivých kurzů a vyslání potřebných učitelských sil;
- 4) aby byly vyplaceny zbývající částky náhrad za válečné škody.⁵⁵

Sjezdu delegátů československých emigrantů ve Francii 26. prosince 1931 se zúčastnil vyslanec Štefan Osuský, který doporučil spolkům, aby se přidržovaly svépomocné akce. Kromě předsedy Československé kolonie v Paříži dr. Flanderky byli přítomni zástupci Spolku československých dobrovolníků, Spolku československých sportovních klubů, Spolku československých studentů, Spolku československých zahradníků a odboček Československé kolonie v patnácti místech, kde se nacházeli Češi.⁵⁶

Situace francouzských krajanů se všiml i tisk v ČSR. Národní listy psaly, že „nezaměstnaností našich dělníků ve Francii je vinna vláda ČSR neboli MZV a MSP. Nebyla uzavřena s Francií vzájemná smlouva nemocenská a o podpoře v nezaměstnanosti“.⁵⁷ Večerní Praha psala o československých sklářích, které vypovídali z francouzských skláren.⁵⁸ Nová doba psala o československých dělnících, kteří se hromadně vraceli z Francie, šlo většinou o Slováky.⁵⁹

Nový přípis vládě ČSR zaslala Československá kolonie 28. dubna 1932. Znovu požadovala, aby byla bezodkladně vyřízena žádost o odškodnění za ztráty, jež českoslovenští příslušníci utrpěli úpadky bank Banque Commerciale de Prague, Comptoir France – Tchecoslovaque a Champe de l'Ests.⁶⁰ MSP zaslalo generálnímu konzulátu v Paříži 205 tisíc Kč na podpory vystěhovalcům, kteří byli poškozeni úpadkem uvedených bank. Krajané měli své úspory ukládat u poštovních spořitelů ve Francii, Belgii či Německu.⁶¹ Ministerstvo zemědělství (MZ) uznalo důležitost sociálně-právní poradny při Československé kolonii v Paříži a poskytlo ji pro rok 1934 sedm tisíc Kč.⁶²

Podle výroční zprávy komise pro vystěhovalectví, přistěhovalectví a kolonizaci MSP za rok 1934 v jihozápadních departementech bylo velmi mnoho volné a neobdělané půdy. Mnoho statků bylo na prodej nebo k nájmu, přičemž ceny půdy byly nízké. Ve Francii se usadilo asi 100 českých rodin jako majitelé, nájemci a další kolonisté, přičemž se potýkaly s neznalostí jazyka a poměrů.⁶³ Podle redaktora časopisu Československá Paříž ing. Jaroslava Čecha byla ve Francii po nájemcích a kupujících velká poptávka. Uváděl příklad krajana Wohnouta, který měl v nájmu asi 60 ha dobré půdy. Za nájem platil 2 q pšenice z jednoho hektaru. Na statku pracovali čtyři dospělí příslušníci rodiny a dva kočí.⁶⁴

Předseda Československé kolonie O. Flanderka uváděl, že počet Čechů ve Francii klesl v letech 1931–1934 z 85 tisíc na 45 tisíc. Byly sice podepsány Smlouva asistenční a Smlouva o vzájemné podpoře v nezaměstnanosti, ale nebyly ratifikovány. Krajané tak zůstávali bez zajištění pomoci v nemoci a nezaměstnanosti. Československé zastupitelské úřady odmítaly vydat

⁵⁵ Tamtéž, k. 4083, rezoluce Československé kolonie v Paříži vládě ČSR z 26.–27. 12. 1931.

⁵⁶ Tamtéž, protokol ze sjezdu delegátů čs. Emigrantů ve Francii 26. 12. 1931.

⁵⁷ Národní listy, 27. 2. 1931.

⁵⁸ Večerní Praha 30. 3. 1931.

⁵⁹ Nová doba, 14. 3. 1931.

⁶⁰ NA, f. MSP, k. 4083, Československá kolonie vládě ČSR 28. 4. 1932

⁶¹ Tamtéž, záznam MSP 19. 6. 1932.

⁶² Tamtéž, MZ 11. 9. 1934.

⁶³ Zprávy z oboru vystěhovalceckého, 1934, č. 3.

⁶⁴ Tamtéž, k 4051, dopis ing. J. Čecha z 4. 10. 1934.

občanský průkaz osobám, které nesplnily v ČSR vojenskou povinnost a nepodaly ani žádost o odklad. Doporučoval, aby v československé poslanecké sněmovně a senátu vznikly výbory, které by se aktivně zabývaly otázkami vystěhovalectví.⁶⁵

Konzulát v Marseille zastával názor, že ve Francii převládá tendence zbavit se cizinců. Konzulát dostával denně řadu žádostí o reemigraci. Rostl počet odmítnutí prolongace pracovních průkazů francouzských zaměstnavatelů. Zastupitelský úřad také upozorňoval na promiskuitu ve většině krajanských kolonií, která vedla k tomu, že velká část Čechoslováků ve Francii byla pohlavně nemocná.⁶⁶ Společnost Československého červeného kříže (ČSČK) požádala, aby českoslovenští příslušníci, kteří se obrátili na zastupitelský úřad ve věci vydání pasu, byli zároveň lékařsky prohlédnuti a bylo zařízeno léčení nemocných v klinikách jednotlivých československých zemí (Praze, Brně, Bratislavě a Užhorodě), aby po návratu nešířili nemoci ve svých rodinách.⁶⁷

Konference československých vystěhovalců vracejících se do vlasti pořádaná Sdružením československých krajanských spolků v severní Francii v říjnu 1935 uváděla že „naši příslušníci jsou houfně repatriováni do vlasti. Repatrianti musí zde zanechat skromné svršky a domácí zařízení. Jsou nuceni je prodat za 10–20 % ceny. Vrací se jako žebráci.“⁶⁸

Někteří příslušníci z Podkarpatské Rusi, kteří se vrátili do ČSR, znovu přišli do Francie a usídlili se v uhelné pánvi La Grand Combe, kde byla dobrá zaměstnanost. Přicházeli podloudně přes Lucembursko. Ve Francii pobývali ilegálně, zaměstnaly je stavební firmy, které pracovaly pro uhelné společnosti, přičemž četnictvo tento stav trpělo. Dle konzulátu Marseille „naš horník, který nepije a neutráčí, může dnes slušně obhájit svou existenci a pamatovati s úsporami na budoucnost.“⁶⁹

V předvečer sjezdu Čechoslováků ve Francii v lednu 1936 zhodnotil předseda Československé kolonie dr. Flanderka výsledky, kterých bylo dosaženo od 1. října 1931. Upozornil na nedostatek smluv mezi Francií a ČSR, na rigorózní vojenské předpisy v ČSR, obtíže krajanů při opatrování osvědčení o státním občanství: „Po válce jsme sem vyvezli desítky tisíc lidí, pro které doma nebylo obživy, ale nemyslelo se na to, co s nimi bude, jestliže budou nemocní, když zestárnou, nebo když živitel rodiny zemře, ... a dnes, když zde je krize, vidíme truchlivé výsledky této praxe.“⁷⁰

Ze zprávy generálního konzulátu v Paříži adresované MZV vyplývalo, že v roce 1936 byla Francie pro vystěhovalectví úplně uzavřena pro průmyslové dělníky. To neplatilo pro zemědělské dělníky, kteří byli posíláni na sezónní práce nebo řepné kampaně prostřednictvím úřadů práce na Slovensku nebo Zemského úřadu práce v Praze. Nezaměstnaní českoslovenští průmysloví dělníci byli francouzskými úřady v roce 1935 podporováni ve stejné míře jako nezaměstnaní příslušníci států, jejichž repatriační smlouvy byly v platnosti. V uvedeném roce do Francie přijelo 454 průmyslových a 2377 zemědělských dělníků, ale odjelo 6648 osob.⁷¹

Také konzulát Marseille uváděl, že najímání horníků do Francie bylo úplně zastaveno. Někteří horníci za 5–6 let si v ČSR koupili pozemky i domy. Na druhé straně mnozí všechno utratili: „Svobodní žijí v nečistotě, nepořádku, oddávají se alkoholu a kartám, jsou pohlavně nemocní.“⁷² MSP navrhovalo, aby část platu (20–30 %) byla dělníkům ukládána na vkladní knížky. Učitel měl učit rusínské děti ruskému jazyku i o prázdninách a Francii měl častěji navštěvovat fecko-katolický duchovní.

⁶⁵ Československá Paříž, 1935, č. 54, 8. 4.

⁶⁶ NA, f. MSP, k. 816, konzulát Marseille MZV 4. 6. 1935.

⁶⁷ Tamtéž, MVZTV 18. 6. 1935.

⁶⁸ Tamtéž, k. 4083, Sdružení československých krajanských spolků v severní Francii ministerstvu vnitř 7. 10. 1934.

⁶⁹ Tamtéž, k. 4025, konzulát Marseille MSP 11. 12. 1935.

⁷⁰ Československá Paříž 21. 12. 1935, č. 30–31, r. d..

⁷¹ NA, f. MSP, k. 4025, generální konzulát Paříž MZV 24. 2. 1936.

⁷² Tamtéž, k. 4074, MSP 8. 4. 1936.

V dubnu 1936 československá emigrace ve Francii požadovala mj. vzájemnou úmluvu mezi ČSR a Francií ve věci sociálního zabezpečení československých příslušníků v nemoci, invaliditě, starobě, úrazu, nezaměstnanosti a reemigraci. Francouzští Češi požadovali, aby vláda zastavila podporu ruským emigrantům a ušetřené tři miliony věnovala československým příslušníkům ve Francii. Aby při vystěhování hradila krajanům cestovné z místa pobytu v zahraničí až do místa nového bydliště v ČSR. Vyslanectví mělo zakročit proti každé expulzi dělníků. Léky a lékařskou pomoc poskytovat zdarma nezaměstnaným, a to na útraty konzulátů. Československá vláda se měla postarat, aby ani jeden dělník v ČSR nebyl ze zaměstnání propuštěn a vypovězen. Před návratem měl být zdarma prohlédnut lékařem, pokud ztratil zdraví nebo pracovní schopnost měl být odškodněn a léčen až do úplného vyléčení na účet nemocenského pojištění.⁷³ Ke sledování plnění těchto požadavků byl zřízen Záchranný výbor československé emigrace ve Francii.

Podle zprávy referenta pro péči o československé zemědělce ve Francii K. Hanuše byly ve Francii tři velké skupiny zemědělců: sezónní dělníci se smlouvou na několik měsíců, stálí zemědělstí dělníci se značným počtem rodinných příslušníků a samostatní zemědělstí podnikatelé. Stálí dělníci si zvykli na poměry, stravu, naučili se částečně francouzsky, byly jim zvýšeny mzdy a podíleli se na všech výhodách.⁷⁴ MZ poskytovalo každoroční příspěvek 5 tisíc Kč Československé kolonii v Paříži, která byla krajanským ústředím ve Francii, jelikož sdružovala 3-4 pařížské spolky a všechny české spolky na venkově. Každoročně i v době krize přicházeli tři tisíce sezónních zemědělských dělníků. Příspěvky československé kolonii na dobročinné účely poskytovaly také ministerstva zahraničí, sociální péče, zdravotnictví a školství. Bez těchto státních prostředků by spolky zanikly.⁷⁵

V roce 1938 žilo ve Francii 48 937 Čechoslováků, z toho 47 401 československých státních příslušníků. Většinou šlo o průmyslové dělníky, pak zemědělské dělníky a horníky. Z 31 903 pracovníků připadlo 15 134 na průmysl, 6910 na zemědělství a 4103 na hornictví. Čechoslováci žili ve všech 90 francouzských departementech, nejvíce v Seine et Oise 5465, Seine-Paris 4860 a Pas de Calaise 4023.⁷⁶

Proces asimilace byl nejrychlejší u krajanů ženatých s Francouzkami. Na udržení národního povědomí mělo vliv také sociální postavení, zejména živnostníci se snažili co nejrychleji zapadnout do francouzského prostředí. Zemědělci byli národnostně odolnější, protože nebyli v tak hojném kontaktu s okolím jako dělníci a živnostníci ve městech.

prof. PhDr. Jaroslav Vaculík, CSc.
katedra historie
Pedagogická fakulta MU
Poříčí 9
603 00 Brno
Česká republika
e-mail: vaculik@ped.muni.cz

⁷³ Tamtéž, k. 4083, zpráva z 14. 4. 1936

⁷⁴ Tamtéž, k. 4053, zpráva z června 1937.

⁷⁵ NA, f. Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, k. 816, dopis MZ 15. 10. 1937.

⁷⁶ STREJČEK, K.: *Průvodce po československém zahraničí*. Praha 1938, s. 19.